GAZLAMAGA ANDAZALARNI JOYLASHTIRISHDA TEXNIK VA IQTISODIY MEYORLAR

Suvonova Ma`mura Yusupovna
Qarshi davlat universiteti
E-mail: suvonova8100@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-8269-1931

Annotatsiya. Gazlamalardan ratsional foydalana olish yuqori sifatli buyumlar ishlab chiqarishda muhim hisoblanadi. Iqtisodiyotda ishlab chiqarishning unumdorligini oshirishda esa aynan fondlardan, ayniqsa xom-ashyo va gazlamalardan kerakli tarzda foydalanish zarur. Tayyor xom-ashyolarni to‘g‘ri tanlash va tayyorlash, gazlamalarni ratsional bichish, nuqsonlarni oldini olish, uskunalardan foydalanish darajasini yaxshilash va qayta ishlash usullarini rivojlantirishga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Meyorlar ilmiy jihatdan asoslangan va ishlab chiqarishda qo‘llash mahsulot birligiga sarflanadigan buyumlashgan mehnatni tejashga sharoit yaratadi.

Kalit so‘zlar: gazlama, andazalar, nuqsonlar, korxonalari, iqtisod, bichish, uskunalar, ishlab chiqarish,xom-ashyo,hisoblar,texnik,meyor, norma, sifati, xususiyati,xarajatlar, tikuvchilik buyumlari.

Аннотация. Рациональное использование тканей имеет важное значение в производстве высококачественных изделий. Для повышения продуктивности производства в экономике необходимо правильно использовать фонды, особенно сырье и ткани. Это оказывает эффективное воздействие на правильный подбор и подготовку готового сырья, рациональный раскрой тканей, предотвращение брака, улучшение уровня использования оборудования и развитие методов перебработки. Нормы научно обоснованы, их применение на производстве создает условия для экономии опредмеченного труда на единицу продукции.

Ключевые слова: ткань, выкройки, брак, предприятия, экономика, раскрой, оборудование, производство, сырье, учет, технический, норма, норматив, качество, особенность, затраты, швейные изделия.

Annotation. Efficient use of fabrics is important in the production of high-quality products. To increase the production performance in economy, it is essential to properly use the funds, especially raw materials and fabrics. This causes an effective impact on the accurate selection and preparation of finished raw materials, efficient cutting of fabrics, prevention of rejects, improvement of equipment use and development of reprocessing methods. The standards are scientifically defined, their application in production makes it possible to save of subjectified labor per unit of production.

Keywords: fabrics, patterns, rejects, enterprises, economics, cutting, equipment, production, raw materials, accounting, technical, standard, ratio, quality, specifics,

costs, sewn products.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlanishi uni boshqarayotgan mutaxassislarning malakasi, tajribasi boshqaruvchanlik qobiliyati kabi qator omillarga bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasining oldida turgan eng muhim vazifalardan biri aholini sifatli hamda bejirim tikuvchilik buyumlari bilan ta’minlashdir. Buning uchun esa avvalo ishlab chiqarilayotgan buyumlarning, tashqi muhitga ta’sirini, ekologik xususiyatlarini, inson salomatligiga ta’sirini hisobga olish zarur. Mamlakatimizda tikuvchilik sanoati aholini sifatli va bejirim kiyim-kechaklar bilan ta’minlanishi lozim, chunki inson hayotida eng zarur narsalardan birinchisi ozik-ovqat bo‘lsa, ikkinchisi kiyim-kechakdir. U insonlarning badanini atrof-muhit ta’siridan saqlash va ularning go‘zalligini ta’minlashga mo‘ljallangan. Barcha ipak gazlamalarning umumiy hajmiga nisbatan tabiiy ipak iplaridan olinuvchi gazlamalarning miqdori faqat 2-3% ga yetadi [1]. Biroq bu gazlamaning nafisligi, mayinligi, tashqi ko‘rinishining chiroyliligi, yuqori gigiyenik xossalariga boshqa tolali ipak gazlamalari yeta olmaydi.Zamonaviy talablarga javob beradigan buyumlarni ishlab chiqarishda ularni tayyorlash uchun qo‘llaniluvchi gazlamalarning xususiyatlarini albatta hisobga olish zarur. Ayniqsa, matolarning inson sog‘ligiga qanchalik ta’sir ko‘rsatishini e’tibordan chetga qoldirmaslik kerak.

Tikuvchilik gazlamalaridan ratsional foydalana olish va yuqori sifatli kiyim-kechak tikish uchun ularning assortimentini, xususiyatlarini va sifatini yaxshi bilish zarur. Bundan tashqari, tikish uchun gazlamalarni tanlash paytida ularning tuzilishini, olish usullarini, ularga xos ekologik xossalarini aniqlash, sifatini baholash usullarini ham bilish kerak [2].

Iqtisodiyotda ishlab chiqarishning samaradorligini oshirishda esa aynan fondlardan, ayniqsa xom-ashyo va gazlamalardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Iqtisodiyotni rivojlantirishni hamma bosqichlarida moddiy resurslardan nihoyatda tejamkorona foydalanish, kam xarajat qilib ko‘plab mahsulot ishlab chiqarishning asosiy omillardan biri hisoblangan. Xom-ashyolarni to‘g‘ri tanlash va tayyorlash, gazlamalarni rasional bichish, nuqsonlarni oldini olish, uskunalardan foydalanish darajasini yaxshilash, ishlab chiqarish jarayonini jadallashtirish, ixtisoslashtirish va xom ashyoning chiqindilarini qayta ishlash usullarini rivojlantirish, xom-ashyoning qimmatbaho, kamyob turlari o‘rniga tejamli, yangi gazlamalarni qo‘llash va chiqindilarni kamaytirishga samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Moddiy resurslardan va chiqindilardan foydalanishni yanada yaxshiroq yo‘lga qo‘yish uchun korxonalarda yangi texnikani, ilg‘or texnologiyani joriy etish evaziga ishlab chiqarishni tashkil etishni takomillashtirish lozim [3].

ISSN 3030-3907

Moddiy resurslarni meyorlashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirish, uning rentabelligini oshirish, moddiy-texnika ta'minotini tashkil etish, texnika va texnologiyani takomillashtirishning asosiy vositasidir. Meyorlar ilmiy jihatdan asoslangan va o'zining xususiyatiga ko'ra ilg'or bo'lishi kerak. Bunday meyorlarni tuzish va ishlab chiqarishda qo'llash mahsulot birligiga sarflanadigan jonli hamda buyumlashgan mehnatni tejashga sharoit yaratadi. Demak, moddiy resurslarni sarflash meyorining qisqarishi o'z navbatida albatta, iqtisodiy samara beradi.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olgan holda, misol qilib, gazlamalardan milliy matolarni misol qilib olsak, atlasdan tikiladigan milliy liboslarni bichishda chiqindilar miqdorini joylashtirishlar hisobiga kamaytirishni amalga oshirish natijasida mahsulot birligini narxini o'zgarishini tahlil qilish mumkin [4,5].

Misol qilib, bichishda atlas matosining uch turdagi en uzunligidan : 45 sm, 65 sm, va 80 smligini olaylik. Bu endagi atlaslarni bichishda razmer va rost birlashmalarining 96/II + 96/III va 96/III larni kombinasiyalashgan va birlik joylashtirishlardan foydalanadigan bo'lsak, bu endagi atlas matosi uchun texnologik hisoblar asosida aniqlangan andozaning sof yuzasidan kelib chiqib, modellar uchun texnik normani quyidagi formula yordamida aniqlaymiz:

$$N_T = \frac{S_{анд} \cdot 100}{100 - Q_m} \cdot \left(1 + \frac{Q_б}{100}\right) \cdot \left(1 + \frac{Q_э}{100}\right) \cdot \left(1 + \frac{Q_р}{100}\right)$$

Bu yerda:

$S_{анд}$ – andazalarni sof yuzasi;

Q_m – andozalardagi joylashtirishlar bo'yicha chiqindilar foizi,% ;

Q_b – gazlamalarni bo'yi bo'yicha yo'qotishlar foizi, %;

Q_e – gazlamalarni eni bo'yicha yo'qotishlar foizi, % ;

Q_r – rulon gazlamalardan qoladigan qoldiqlar foizi, % ;

1 - jadval

Mahsulotni joylashtirish usuli va chiqindilar foizi bo'yicha texnik meyorlar hisobi

Gazlama eni	Joylashtirish turi	Razmer va rost	Gazlamani texnik meyori			
			I	II	III	IV
65 sm	Aralash Bitta	96/II+96/III 96/III	6,857	6,549	6,805	6,606

ISSN 3030-3907

45 sm	Aralash Bitta	96/II+96/III 96/III	10,052	9,601	9,975	9,684
80 sm	Aralash Bitta	96/II+96/III 96/III	6,071	5,798	6,025	5,848

Aynan, hisoblangan texnik normalar asosida mahsulotni ishlab chiqarish uchun ketadigan moddiy xarajatlarni hisoblash kerak. Moddiy xarajatlarni tarkibini nisbiy ulushlarini taqsimlanishi asosida hisoblanadi. Gazlamalarning uzunligi tikuvchilikda ularni bichish jarayonida katta ta'sir etadi. Bu yerda gazlamalarni tejab sarflash maqsadida tayyorlash – bichish bo'limida bir xil uzunlikdagi to'plarni tanlash, to'shamani taxlash, uning uzunligini belgilash ishlari to'plar uzunligiga moslab bajariladi. To'plar uzunligi har xil bo'lganligi sababli, tikuv korxonalarida uni aniqlash uchun o'lchash-saralash mashinalari yoki stollar ko'llaniladi. To'plarning uzunligi gazlamalarning qalinligi va og'irligiga bog'liqdir [6].

Gazlamaning sifatli bo'lishi uchun to'g'ri andaza tanlash va uni joylashtirish zarur. Andaza – bu gazlama yoki kiyim ishlab chiqarishda asosiy chizmalar, kesimlar va o'lchovlar. Andazalarni joylashtirishda har bir detalning joylashuvi, kesilgan gazlama qismi va boshqa o'lchovlar muhim hisoblanadi. Ularning joylashtirilishi to'g'ri bajarilmasa, bu mahsulotning sifatini yomonlashtirishi va materialning isrofgarchiligiga olib kelishi mumkin [7].

Texnik me'yorlar. Gazlama andazalarini joylashtirishda texnik me'yorlar muhim ahamiyatga ega. Ushbu me'yorlar gazlama sifatini, ishlab chiqarish samaradorligini va xarajatlarni boshqarishni ta'minlashga xizmat qiladi. Texnik me'yorlar quyidagi omillarni o'z ichiga oladi:

- Andaza turlari va ulardan foydalanish: Har bir turdagi gazlama uchun o'ziga xos andazalar mavjud. Ular to'qimachilik mahsulotining turiga qarab tanlanadi. Masalan, paxta gazlamalari, jun gazlamalari yoki sintetik materiallar uchun turli xil andaza turlari ishlatiladi.
- Gazlama zichligi va elastikligi: Andazalarni joylashtirishda gazlamaning zichligi va elastikligi hisobga olinishi kerak. Qalinroq gazlamalar uchun andazalarni joylashtirishda qisqartirish yoki kengaytirish o'lchovlari va texnik metodlar qo'llaniladi.
- Sifatni ta'minlash: Texnik me'yorlar sifatni nazorat qilishni va ishlab chiqarish jarayonining har bir bosqichida xatoliklarni minimallashtirishni o'z ichiga oladi. Bu, o'z navbatida, ishlab chiqarish va ishlab chiqarish natijalarining samaradorligini oshiradi.
- Ishlab chiqarish texnologiyasi: Andazalarni joylashtirish jarayoni ishlab chiqarish texnologiyasiga bog'liq. Har bir texnologiya turi (masalan, yuqori

ISSN 3030-3907

tezlikdagi to'qish, tikuv yoki shtamplovka texnologiyasi) o'ziga xos me'yorlarga ega [8].

Iqtisodiy me'yorlar. Gazlama andazalarini joylashtirishda iqtisodiy me'yorlar, asosan, resurslarni optimal tarzda taqsimlash va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan. Ushbu me'yorlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Resurslarni tejash: Andazalar joylashtirilgan materiallar miqdori, gazlama xajmi va boshqa resurslarni tejash imkoniyatlarini aniqlash uchun iqtisodiy me'yorlar asosida o'rganish amalga oshiriladi. Ular yordamida ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, resurslar va energiya tejash bilan birga.
- Xarajatlarni hisoblash: Gazlama andazalarini joylashtirishda ishlab chiqarish jarayonining xarajatlari hisobga olinadi. Iqtisodiy me'yorlar yordamida har bir andaza uchun xatoliklarning oldini olish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkoniyati mavjud.
- Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish: Iqtisodiy me'yorlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'lib, texnik jarayonlar va ishlov berish usullarini optimallashtirishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, ishlab chiqarishning tezligini oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi.
- Energiya va materiallar sarfini kamaytirish: To'g'ri andazalarni joylashtirish orqali gazlama ishlab chiqarish jarayonida energiya va materiallardan samarali foydalanish mumkin. Bu iqtisodiy jihatdan foydali bo'lib, ishlab chiqarish resurslarini yaxshilashga imkon beradi [9].

Gazlamaning issiqni saqlash xususiyati, qattiqligi, yemirilishga chidamliligi, havo o‘tkazuvchanligi va boshqa xususiyatlari ularning qalinligiga bog‘liq. Gazlamaning qalinligi iplarning yo‘g‘onligi, o‘rilish turi, gazlama zichligi va pardoziga bogliq. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, gazlamalarning ekologik xususiyatlari inson salomatligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy ipak gazlamalarining xususiyatlari ko‘p vaqt davomida uncha o‘zgarmaydi ham. Bu gazlamalarni ishlab chiqarishda yuqori eshilishga ega bo‘lgan iplardan foydalaniladi. Tabiiy ipakdan sirti silliq bo‘lgan gazlamalar xam olinadi. Ipak gazlamalarini ishlab chiqarish uchun esa turli xom-ashyo qo‘llaniladi. Gazlamalarning elektrlanuvchanligi ularning hosil qiluvchi tolalarning kimyoviy tuzilishi va gigroskopligiga, atrofdagi havo namligiga, o‘rilishiga bog‘liq bo‘ladi. Ko‘pincha gazlamalarning elektrlanuvchanligi - bu salbiy xususiyat. U gazlamalarni va buyumlarni tayyorlash jarayonini qiyinlashtiradi. Kiyib yurganda esa kiyim tez kir bo‘ladi, badanga yopishadi va odam o‘zini noqulay his qiladi [10].

ISSN 3030-3907

Inson terisiga tegib turganda gazlamalarning musbat zaryadli elektr maydoni odamning asab, yurak-tomir turkumiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu borada gazlamalar orasida ipak matosining ko‘rsatkichlari ijobiy ahamiyat kasb etadi. Xulosa, qilib aytadigan bo‘lsak,ishlab chiqarishda, sanoatda gazlamaga andazalarni joylashtirishda hamma texnik va iqtisodiy meyorlar e’tiborga olinib, shu asosida tikuvchilik buyumlari ishlab chiqariladi.

Xulosa. Gazlama andazalarini joylashtirishda texnik va iqtisodiy me'yorlarga to'liq rioya qilish ishlab chiqarish jarayonini samarali tashkil qilish, resurslarni tejash, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va mahsulot sifatini oshirishga olib keladi. Shu bilan birga, texnik me'yorlar va iqtisodiy tahlil yordamida ishlab chiqarish jarayonini takomillashtirish va bozor talablariga javob beradigan sifatli mahsulotlar yaratish mumkin. Bu, o'z navbatida, sanoatning raqobatbardoshligini oshiradi.

Tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar bu sohada innovatsion usullarni ishlab chiqishga va texnik hamda iqtisodiy me'yorlarni takomillashtirishga yordam bermoqda. Kelajakda bu me'yorlar asosida ishlab chiqarish jarayonini yanada samarali va ekologik jihatdan toza qilish imkoniyatlari mavjud.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Abbosova N.G., Mahkamova SH.N., Ahmedov B.B., Ochilov T.A.Yengil sanoat mahsulotlari gazlamashunosligi. Toshkent 2006 yil.
2.Goipova N.S.Ismatullayeva M.Z.Axmedova A.S.Ismatullayeva X.Z.Tikuvchilik texnologiyasi asoslari. Toshkent 1999y.
3. Kiyimga gazlama sarflashni normalash. Metodik ko‘rsatma. M.SH. Jaborova, M.A. Shukurova, T.G. Kiryakova.Toshkent 1992 y.
4. Venkatesh, S. P., & Bhat, A. R. (2010). *Textile Engineering: Fundamentals of Textile Technology*. CRC Press.
5. Kumar, T. P. S., & Kumar, K. N. (2012). *Standardization in Textile Manufacturing*. Oxford University Press.
6. Khan, S. S., & Shihab, M. M. (2018). *Textile Waste Reduction and Recycling: Techniques and Methods*. Springer.
7. Casey, J. B. (2014). *Economic Modeling of the Textile and Apparel Industries*. Palgrave Macmillan.
8. Sahu, B. K. (2011). *Optimization in Textile Manufacturing: Mathematical and Computational Approaches*. CRC Press.
9. Senthilkannan Muthu, S. (2015). *Sustainable Textiles: Life Cycle and Environmental Impact*. Woodhead Publishing.

ISSN 3030-3907